

ЗАЦВЕРДЖАНА
Пастанова
Міністэрства адукацыі
Рэспублікі Беларусь
29.07.2025 № 134

Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Беларуская мова»
для X–XI класаў устаноў адукацыі,
якія рэалізуюць адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыі,
з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання

(базавы ўзровень)

ГЛАВА 1 АГУЛЬНЫЯ ПАЛАЖЭННІ

1. Дадзеная вучэбная праграма па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» (далей – вучэбная праграма) прызначана для вывучэння на базавым узроўні вучэбнага прадмета «Беларуская мова» ў X–XI класах устаноў адукацыі, якія рэалізуюць адукацыйныя праграмы агульнай сярэдняй адукацыі.

2. Дадзеная вучэбная праграма разлічана на 51 гадзіну ў X класе: 1 гадзіна на тыдзень у першым паўгоддзі, 2 гадзіны на тыдзень у другім паўгоддзі навучальнага года; 51 гадзіну – у XI класе: 2 гадзіны на тыдзень у першым паўгоддзі, 1 гадзіна на тыдзень у другім паўгоддзі навучальнага года.

3. Мэта навучання беларускай мове на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі (базавы ўзровень) – падагульненне і сістэматызацыя ведаў вучняў пра мову і маўленне, замацаванне і развіццё маўленча-камунікатыўных уменняў і навыкаў, удасканаленне культуры вуснага і пісьмовага маўлення.

4. Задачы навучання беларускай мове:

паглыбіць лінгвістычныя звесткі, цэласнае ўяўленне пра мову як культурна-грамадскую з’яву, як гістарычна зменлівую, шматфункцыянальную сістэму, у значнай ступені залежную ад грамадскага жыцця;

замацаваць і паглыбіць веды вучняў пра тэкст, выпрацаваць уменні аналізаваць, узнаўляць, ствараць і рэдагаваць тэксты; удасканаліць арфаграфічную і пунктуацыйную пісьменнасць вучняў, асноўныя агульнавучэбныя ўменні;

замацаваць і паглыбіць веды і ўменні вучняў па фанетыцы і графіцы, лексіцы і фразеалогіі, марфалогіі і сінтаксісе, стылістыцы беларускай мовы;

выпрацаваць навык адэкватных камунікатыўных паводзін, адпаведных канкрэтным маўленчым сітуацыям;

сфарміраваць навык рэпрадуктыўнай і прадуктыўнай маўленчай дзейнасці: асэнсаванага і свядомага чытання, адэкватнага ўспрымання маўлення на слых, стварэння выказванняў у вуснай і пісьмовай формах;

развіваць інтэлектуальныя і творчыя здольнасці вучняў, фарміраваць навыкі самастойнай вучэбнай дзейнасці;

выхоўваць пачуццё адказнасці за слова, адчуванне яго прыгажосці і выразнасці.

5. Рэкамендаваныя формы і метады навучання і выхавання: гутаркі, дыспуты, урокі-камунікацыі, калектыўнае абмеркаванне; лінгвістычныя разборы, складанне падагульняльных схем і табліц, састаўленне алгарытмаў прымянення правілаў; выступленні з паведамленнямі на лінгвістычную тэму; напісанне творчых работ, выкананне тэставых работ.

Перавага аддаецца такім відам дзейнасці, якія звязаны з аналізам тэксту, яго перапрацоўкай, а таксама складаннем уласнага тэксту: на аснове прапанаванага (пераказ), на аснове прапанаванага сродкамі іншай мовы (пераклад), на аснове ўласнага вопыту, назіранняў (сачыненне). Арганізуюцца назіранні за чужым і ўласным маўленнем, збор адпаведнага моўнага матэрыялу з наступным яго выкарыстаннем ва ўласнай практычнай маўленчай дзейнасці. Мэтазгодна спалучаць фронтальныя, групавыя, парныя і індывідуальныя формы навучання. Выбар форм і метадаў навучання і выхавання вызначаецца педагогічнымі работнікамі самастойна на аснове мэт і задач вывучэння пэўнай тэмы, сфармуляваных у дадзенай вучэбнай праграме патрабаванняў да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў з улікам іх узроставых і індывідуальных асаблівасцей.

Спецыфіка выкладання беларускай мовы на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі заключаецца ў тым, што сістэматычны курс беларускай мовы, вывучаны на працягу V–IX класаў, выступае асновай для авалодання мовай на больш высокім узроўні – на ўзроўні культуры вуснага і пісьмовага маўлення, што дазваляе паказаць асаблівасці функцыянавання моўных адзінак у тэксце і навучыць карыстацца мовай у практычнай маўленчай дзейнасці.

Прыкладныя віды дзейнасці, якія мэтазгодна выкарыстоўваць на вучэбных занятках па беларускай мове:

чытанне (азнаямляльнае, выбарачнае, пошукавае, вывучальнае) тэкстаў розных тыпаў, стыляў і жанраў;

аналіз тэкстаў розных стыляў, абгрунтаванне мэтазгоднасці выкарыстання ў іх пэўных моўных сродкаў;

напісанне тэзісаў навуковых, навукова-папулярных і публіцыстычных артыкулаў;

выкананне розных відаў навучальных і кантрольных работ (дыктанты, пераказы, пераклады, тэставыя работы і іншыя);

напісанне самастойных тэкстаў пэўнага стылю і жанру, тэкстаў на адну тэму ў розных стылях;

рэдагаванне тэкстаў розных стыляў, знаходжанне і выпраўленне маўленчых недахопаў, арфаграфічных, пунктуацыйных і граматычных памылак;

слуханне і аналіз публіцыстычных выступленняў (ці фрагментаў); публічнае выступленне на пэўную тэму перад аўдыторыяй.

6. У працэсе вывучэння беларускай мовы прадугледжана дасягненне вучнямі прадметных, метапрадметных і асобных адукацыйных вынікаў.

Да прадметных вынікаў вучэбнага прадмета «Беларуская мова» адносяцца моўная, маўленчая, камунікатыўная, рытарычная, лінгвакультуралагічная і сацыякультурная кампетэнцыі.

Моўная кампетэнцыя – валоданне сістэмай мовы на ўсіх яе ўзроўнях

(фанетычным, лексічным, граматычным), заканамернасцямі і правіламі функцыянавання моўных сродкаў у маўленні, нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Маўленчая кампетэнцыя – валоданне спосабамі перадачы думкі сродкамі мовы ў вуснай і пісьмовай формах, у розных відах маўленчай дзейнасці, правіламі адбору маўленчых сродкаў з улікам сферы зносін.

Камунікатыўная кампетэнцыя – валоданне культурай маўлення, правіламі маўленчых зносін, уменнямі ствараць самастойныя вусныя і пісьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў і жанраў.

Рытарычная кампетэнцыя – валоданне рознымі відамі публічных выступленняў, адпаведнымі рытарычнымі прыёмаў і сродкамі, якія забяспечваюць эфектыўныя зносіны.

Лінгвакультуралагічная кампетэнцыя – усведамленне вучнямі мовы як феномена культуры, у якім знайшлі адбітак яе праяўленні, засваенне нацыянальна маркіраваных адзінак беларускай мовы, развіццё здольнасці адэкватна ўжываць іх у маўленні, авалоданне мовай як сістэмай захавання і перадачы каштоўнасцей культуры.

Сацыякультурная кампетэнцыя – засваенне сацыяльных норм маўленчых паводзін, культурных каштоўнасцей беларускага народа і агульначалавечых каштоўнасцей, ідэалаў, традыцый, звычаяў, якія рэгулююць узаемадзеянне і паводзіны людзей у грамадстве, фарміраванне здольнасці карыстацца культуразнаўчымі звесткамі ў працэсе маўленчых зносін, развіццё сродкамі мовы інтэлектуальнай, камунікатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай культуры вучняў.

Метапрадметныя вынікі асваення зместу вучэбнага прадмета «Беларуская мова» заключаюцца ў гатоўнасці вучня да вучэбна-пазнавальнай дзейнасці, засваенні ўніверсальных вучэбных дзеянняў і міжпрадметных паняццяў, у тым ліку:

ажыццяўленне прыёмаў разумовай дзейнасці на адпаведным узроставым асаблівасцям узроўні: уменне аналізаваць і сінтэзаваць, аперыраваць паняццямі, рабіць абгульненні, устанаўліваць аналогіі і прычынна-выніковыя сувязі, класіфікаваць, рабіць вывады і падагульненні;

здольнасць пісьменна і аргументавана выкладаць свае думкі ў вуснай і пісьмовай формах; адстойваць і абгрунтоўваць свой пункт гледжання;

уменне свядома выкарыстоўваць маўленчыя сродкі для ажыццяўлення камунікацыі; наяўнасць сфарміраваных навыкаў усвядомленага чытання тэкстаў розных стыляў і жанраў;

уменне выкарыстоўваць розныя крыніцы інфармацыі з вучэбна-пазнавальнымі мэтамі, працаваць з тэкставай і графічнай інфармацыяй, вылучаць галоўнае; рацыянальна і бяспечна выкарыстоўваць інфармацыйныя камунікацыйныя тэхналогіі пры рашэнні рознага роду задач; крытычна ацэньваць і інтэрпрэтаваць інфармацыю, якая змяшчаецца

ў розных крыніцах;

праяўленне цікавасці да вучэбна-даследчай і праектнай дзейнасці, здольнасць і гатоўнасць да самастойнай творчай дзейнасці.

Да асобасных адукацыйных вынікаў належаць: валоданне беларускай мовай як сродкам пазнання свету, далучэння да культуры як сістэмы каштоўнасцей і норм паводзін; валоданне пачуццём патрыятызму, грамадзянскасці, захаванне нацыянальнай ідэнтычнасці ў полікультурным соцыуме; дэманстрацыя ўстойлівай цікавасці да самастойнай дзейнасці, самапазнання, самаразвіцця; здольнасць да супрацоўніцтва і камунікацыі ў розных сітуацыях і ўмовах маўленчых зносін.

ГЛАВА 2 ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА. АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

X клас

(51 гадзіна на год, 1 і 2 гадзіны на тыдзень па паўгоддзях адпаведна, з іх
15 гадзін – на кантрольныя і навучальныя пісьмовыя работы; 1 гадзіна
рэзервовая)

Роля мовы ў жыцці чалавека і грамадства
(1 гадзіна)

Мова як грамадская з’ява. Функцыі мовы.

Віды дзейнасці: чытанне тэкстаў, вызначэнне на іх аснове ролі мовы ў жыцці чалавека і грамадства, функцый мовы; выяўленне фактараў, якія выклікаюць змены ў грамадстве; чытанне вершаваных твораў пра ролю мовы; стварэнне ўласных выказванняў пра мову як грамадскую з’яву.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Мець уяўленне:

пра мову як грамадскую з’яву, функцыі мовы і ролю мовы ў жыцці чалавека і грамадства.

Умець:

вызначаць функцыі мовы, ствараць уласныя выказванні пра мову як грамадскую з’яву.

Валодаць:

нормамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы ва ўласным вусным і пісьмовым маўленні.

Маўленне

(1 гадзіна)

Маўленне як працэс маўленчых зносін. Віды маўленчай дзейнасці. Формы маўленчай камунікацыі.

Віды дзейнасці: чытанне тэкстаў на лінгвістычную тэму, выяўленне адрозненняў паміж мовай і маўленнем; вусныя паведамленні з апорай на схему; падрыхтоўка паведамленняў на аснове прапанаваных сітуацый; раскрыццё сэнсу прыказак пра мову і маўленне; параўнанне вуснага і пісьмовага маўлення на аснове табліцы; вызначэнне асаблівасцей вуснага і пісьмовага маўлення.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

віды маўленчай дзейнасці (чытанне, слуханне, гаварэнне, пісьмо) і формы маўленчай камунікацыі (вуснае і пісьмовае, дыялагічнае і маналагічнае маўленне).

Умець:

даваць характарыстыку маўленчай сітуацыі; размяжоўваць вуснае і пісьмовае, маналагічнае і дыялагічнае маўленне; адэкватна ўспрымаць вуснае і пісьмовае маўленне; весці дыялог у сітуацыі афіцыйных і неафіцыйных маўленчых зносін.

Валодаць:

навыкамі слухання, чытання, гаварэння і пісьма; нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы ва ўласным вусным і пісьмовым маўленні.

Тэкст

(2 гадзіны)

Тэкст як адзінка мовы і маўлення. Прыметы тэксту. Апісанне, апавяданне, разважанне як функцыянальныя тыпы маўлення.

Віды дзейнасці: устанаўленне адпаведнасці паміж прыметамі тэксту і іх характарыстыкамі; вызначэнне асноўных прымет тэкстаў; стварэнне тэкстаў з прапанаваных сказаў; чытанне тэкстаў, абгрунтаванне іх прыналежнасці да пэўнага тыпу маўлення; складанне тэкстаў з апорай на схему, па прапанаваных малюнках.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

асноўныя прыметы тэксту, спосабы і сродкі сувязі сказаў у тэксце.

Умець:

вызначаць адрасата і мэтанакіраванасць тэксту; выяўляць прыметы тэксту, вызначаць тэму і асноўную думку тэксту, даваць яму загаловак, дзяліць тэкст на часткі (падтэмы і мікратэмы) і абзацы; вызначаць спосабы і сродкі сувязі сказаў і частак у тэксце, выдзяляць апорныя (ключавыя) словы, словазлучэнні, сказы; аналізаваць, рэдагаваць і ствараць тэксты розных тыпаў маўлення, складаць іх кампазіцыйныя схемы.

Валодаць:

нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы пры стварэнні тэкстаў розных тыпаў маўлення (апавяданне, апісанне, разважанне).

Культура маўлення (1 гадзіна)

Асноўныя якасці культуры маўлення. Правілы маўленчых паводзін. Маўленчы этыкет.

Віды дзейнасці: чытанне навуковых тэкстаў, выказванняў вучоных пра культуру маўлення; стварэнне выказванняў на лінгвістычную тэму; складанне тэзісаў тэксту пра маўленчы этыкет; падрыхтоўка вуснага выступлення (віншавальнага прывітання, закліку да выканання пэўнага дзеяння, запрашэння да ўдзелу ў карыснай грамадскай справе і іншых відах) з захаваннем норм маўленчага этыкету.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

асноўныя камунікатыўныя якасці маўлення (правільнасць, дакладнасць, лагічнасць, чысціня, дарэчнасць, багацце і выразнасць маўлення), нормы і правілы маўленчых паводзін.

Умець:

выкарыстоўваць згодна з маўленчай сітуацыяй і зместам камунікацыі моўныя сродкі для наладжвання неканфліктных, добразычлівых і паспяховых узаемаадносін; захоўваць і ўдасканальваць культуру маўленчых паводзін; дарэчы карыстацца нацыянальным маўленчым этыкетам; рыхтаваць вусныя выступленні (віншавальнае прывітанне, заклік да выканання пэўнага дзеяння, запрашэнне да ўдзелу ў карыснай грамадскай справе і іншыя) з захаваннем норм маўленчага этыкету.

Валодаць:

нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы, нормаў маўленчага этыкету ў вусных выступленнях.

Арфаэпічныя нормы (2 гадзіны, з іх 1 гадзіна – на кантрольную пісьмовую работу)

Вымаўленне галосных і зычных гукаў. Вымаўленне некаторых спалучэнняў зычных.

Кантрольны дыктант.

Віды дзейнасці: чытанне тэкстаў з захаваннем правіл літаратурнага вымаўлення; фанетычны запіс слоў; вуснае паведамленне на аснове табліцы; рэдагаванне парушэнняў арфаэпічных норм.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

арфаэпічныя нормы сучаснай беларускай мовы.

Умець:

знаходзіць і выпраўляць парушэнні арфаэпічных норм беларускай літаратурнай мовы ў чужым і ўласным маўленні; карыстацца арфаэпічнымі слоўнікамі.

Валодаць:

арфаэпічнымі нормамаі сучаснай беларускай літаратурнай мовы ва ўласным вусным маўленні.

Акцэнталагічныя нормы (1 гадзіна)

Націск і яго функцыі.

Віды дзейнасці: аналіз тэкстаў на лінгвістычную тэму; пастаноўка націску ў прапанаваных словах; выпраўленне няправільнай пастаноўкі націску ў словах; праца са слоўнікамі.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

акцэнталагічныя нормы сучаснай беларускай мовы.

Умець:

знаходзіць і выпраўляць парушэнні акцэнталагічных норм беларускай літаратурнай мовы ў чужым і ўласным маўленні; карыстацца слоўнікамі для вызначэння правільнай пастаноўкі націску ў словах.

Валодаць:

акцэнталагічнымі нормамаі сучаснай беларускай літаратурнай мовы ва ўласным вусным маўленні.

Арфаграфічныя нормы (17 гадзін, з іх 5 гадзін – на кантрольную і навучальныя пісьмовыя

работы)

Праваяпіс галосных о, э, а; е, ё, я; спалучэнняў галосных у запазычаных словах, прыстаўных галосных. Праваяпіс зычных (звонкіх і глухіх, свісцячых і шыпячых, прыстаўных і ўстаўных зычных, літар у і ў, д і дз, т і ц, падоўжаных зычных, некаторых спалучэнняў зычных). Праваяпіс мяккага знака і апострафа. Праваяпіс вялікай і малой літар. Праваяпіс слоў разам, праз злучок і асобна. Праваяпіс прыставак, якія заканчваюцца на зычны; і, ы, й пасля прыставак.

Кантрольны падрабязны пераказ тэксту.

Навучальная тэставая работа.

Навучальнае сачыненне-разважанне (на аснове афарызма).

Віды дзейнасці: запіс слоў, сказаў, тэкстаў у адпаведнасці з пэўнымі правіламі правапісу, абгрунтаванне напісанняў; падбор і запіс беларускіх адпаведнікаў да слоў, словазлучэнняў рускай мовы; пераклад сказаў, тэкстаў з рускай мовы на беларускую, выяўленне адрозненняў у правапісе; выбарачныя, тлумачальныя, размеркавальныя дыктанты; запіс сказаў, тэкстаў з устаўленнем прапушчаных літар; выкананне тэставай работы; падрабязны пераказ тэксту; напісанне сачынення-разважання.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

арфаграфічныя нормы сучаснай беларускай мовы.

Умець:

знаходзіць і выпраўляць парушэнні арфаграфічных норм беларускай літаратурнай мовы ў чужым і ўласным маўленні; карыстацца арфаграфічнымі слоўнікамі; выконваць тэставую работу; рабіць падрабязны пераказ тэксту; ствараць тэксты-разважанні на аснове афарызма.

Валодаць:

арфаграфічнымі нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы ва ўласным пісьмовым маўленні.

Лексічныя нормы

(4 гадзіны, з іх 2 гадзіны – на кантрольную пісьмовую работу)

Ужыванне слова ў адпаведнасці з яго лексічным значэннем, адрозненне многазначных слоў і амонімаў. Правілы выкарыстання сінонімаў, антонімаў, паронімаў.

Кантрольнае сачыненне-разважанне (на аснове прыказкі).

Віды дзейнасці: запіс слоў у адпаведнасці з прапанаванымі значэннямі;

тлумачэнне значэння слоў; вызначэнне мнагазначных слоў, слоў у прамым і пераносным значэнні; падбор сінонімаў, антонімаў; раскрыццё значэння слоў з дапамогай кантэксту; тлумачэнне значэння паронімаў; вуснае паведамленне пра лексіка-семантычныя катэгорыі слоў; знаходжанне і выпраўленне памылак ва ўжыванні слоў; стварэнне тэкстаў-разважанняў (на аснове прыказкі); праца з тлумачальным слоўнікам.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

лексічныя нормы сучаснай беларускай мовы.

Умець:

знаходзіць і выпраўляць лексічныя недахопы ў чужым і ўласным маўленні; карыстацца тлумачальнымі слоўнікамі; ствараць тэксты-разважання на аснове прыказкі.

Валодаць:

лексічнымі нормамаі сучаснай беларускай літаратурнай мовы пры стварэнні ўласных вусных і пісьмовых выказванняў.

Фразеалагічныя нормы (1 гадзіна)

Правілы ўжывання фразеалагізмаў у маўленні.

Віды дзейнасці: выяўленне ў сказах, тэкстах устойлівых выразаў; устанаўленне адпаведнасці паміж фразеалагізмамі і словамі-суправаджальнікамі; знаходжанне і выпраўленне памылак ва ўжыванні фразеалагізмаў; падбор беларускіх адпаведнікаў да фразеалагізмаў, прыказак рускай мовы.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

фразеалагічныя нормы сучаснай беларускай мовы.

Умець:

знаходзіць і выпраўляць памылкі ва ўжыванні фразеалагічных адзінак у чужым і ўласным маўленні; карыстацца фразеалагічнымі і тлумачальнымі слоўнікамі.

Валодаць:

фразеалагічнымі нормамаі сучаснай беларускай літаратурнай мовы пры стварэнні ўласных вусных і пісьмовых выказванняў.

Словаўтваральныя нормы

(4 гадзіны, з іх 2 гадзіны – на навучальную пісьмовую работу)

Утварэнне слоў у адпаведнасці са словаўтваральнымі нормамі. Асаблівасці ўжывання вытворных слоў.

Навучальнае сачыненне на грамадзянска-патрыятычную тэму.

Віды дзейнасці: вусныя выказванні на лінгвістычную тэму з апорай на табліцы, схемы; складанне схем пра спосабы ўтварэння слоў у сучаснай беларускай мове; утварэнне слоў з дапамогай прапанаваных словаўтваральных сродкаў; знаходжанне і выпраўленне памылак ва ўтварэнні слоў; стварэнне тэкстаў на грамадзянска-патрыятычную тэму.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

словаўтваральныя нормы сучаснай беларускай мовы.

Умець:

знаходзіць і выпраўляць памылкі ва ўтварэнні слоў у чужым і ўласным маўленні; карыстацца словаўтваральнымі і марфемнымі слоўнікамі; ствараць тэксты на грамадзянска-патрыятычную тэму (пра вядомага земляка або іншых знакамітых людзей).

Валодаць:

словаўтваральнымі нормамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы пры стварэнні ўласных вусных і пісьмовых выказванняў.

Марфалагічныя нормы

(15 гадзін, з іх 5 гадзін – на кантрольныя і навучальную пісьмовыя работы)

Ужыванне назоўнікаў, лік, род якіх не супадае ў беларускай і рускай мовах; назоўнікаў, якія маюць форму толькі адзіночнага ці толькі множнага ліку; назоўнікаў агульнага роду, нескланяльных назоўнікаў і абрэвіятур.

Ужыванне поўных і кароткіх прыметнікаў, форм ступеней параўнання якасных прыметнікаў, прыналежных прыметнікаў. Ужыванне форм ступеней параўнання прыметнікаў і прыслоўяў.

Ужыванне колькасных і парадкавых лічэбнікаў; спалучальнасць зборных лічэбнікаў з назоўнікамі і займеннікамі.

Ужыванне асабовых займеннікаў, зваротнага займенніка сябе, ужыванне прыназоўніка пры адмоўным займенніку; акцэнталагічныя нормы пры скланенні займеннікаў сам, сама, самы, ніхто, нішто.

Ужыванне асабовых канчаткаў дзеясловаў, адрозненне канчаткаў дзеясловаў абвеснага і загаднага ладу; акцэнталагічныя нормы пры ўтварэнні спрагальных форм дзеясловаў.

Ужыванне дзеепрыметнікаў і дзеепрыслоўяў, дзеепрыметнікавых і дзеепрыслоўных зваротаў.

Ужыванне прыназоўнікаў у словазлучэннях, якія перадаюць асаблівасці кіравання ў беларускай мове.

Навучальнае сачыненне-апавяданне з апісаннем родных мясцін.

Кантрольная тэставая работа.

Кантрольнае сачыненне-разважанне на маральна-этычную тэму.

Віды дзейнасці: вусныя паведамленні пра часціны мовы (з апорай або без апоры на табліцы, схемы); самастойнае складанне табліц, схем; аналіз несупадзення ліку і роду назоўнікаў, ступеняў параўнання прыметнікаў і прыслоўяў, вымаўлення і правапісу лічэбнікаў і займеннікаў у беларускай і рускай мовах; пераклад слоў, словазлучэнняў, сказаў, тэкстаў з рускай мовы на беларускую, выяўленне адрозненняў; слоўніковыя, тлумачальныя, выбарачныя, размеркавальныя дыктанты; запіс сказаў, тэкстаў з устаўленнем прапушчаных літар; знаходжанне і выпраўленне памылак ва ўтварэнні ці напісанні слоў розных часцін мовы; выкананне тэставай работы; стварэнне самастойных тэкстаў-апавяданняў, тэкстаў-разважанняў.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

марфалагічныя нормы сучаснай беларускай мовы.

Умець:

знаходзіць і выпраўляць парушэнні марфалагічных норм беларускай літаратурнай мовы ў чужым і ўласным маўленні; карыстацца слоўнікамі і даведнікамі для ўстанаўлення правільнага напісання слоў розных часцін мовы; ствараць тэксты-апавяданні з апісаннем родных мясцін, тэксты-разважанняў.

Валодаць:

марфалагічнымі нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы пры стварэнні ўласных вусных і пісьмовых выказванняў.

Падагульненне і сістэматызацыя вивучанага
(1 гадзіна)

Моўныя нормы і культура маўлення.

Віды дзейнасці: вусныя паведамленні на лінгвістычную тэму (пра часціны мовы); дапаўненне табліцы пра нормы літаратурнай мовы; вусныя выказванні пра адну з норм; запіс прыкладаў з захаваннем моўных норм літаратурнай мовы (арфаэпічных, акцэнталагічных, лексічных,

фразеалагічных, словаўтваральных, марфалагічных, арфаграфічных і пунктуацыйных); падбор слоў для арфаграфічнага дыктанта; знаходжанне і выпраўленне памылак; пераклад сказаў (тэкстаў) з рускай мовы на беларускую, выяўленне сэнсава-граматычных і стылістычных адрозненняў; стварэнне ўласных выказванняў з захаваннем моўных норм і асноўных якасцей культуры маўлення.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

асноўныя арфаэпічныя, акцэнталагічныя, лексічныя, фразеалагічныя, словаўтваральныя, марфалагічныя нормы сучаснай беларускай мовы.

Умець:

выконваць розныя віды моўных разбораў; выкарыстоўваць у вусным і пісьмовым маўленні моўныя адзінкі з улікам камунікатыўнай задачы і культуры маўлення; запісваць сказы (тэксты) з захаваннем моўных норм; знаходзіць і выпраўляць памылкі; перакладаць сказы (тэксты) з рускай мовы на беларускую, выяўляць сэнсава-граматычныя і стылістычныя адрозненні; ствараць уласныя выказванні (у тым ліку на лінгвістычную тэму) з захаваннем моўных норм.

Валодаць:

асноўнымі арфаэпічнымі, акцэнталагічнымі, лексічнымі, фразеалагічнымі, словаўтваральнымі, марфалагічнымі нормамі сучаснай беларускай мовы і культурай маўлення пры стварэнні ўласных выказванняў у вуснай і пісьмовай формах.

XI клас

(51 гадзіна, 2 і 1 гадзіна на тыдзень па паўгоддзях адпаведна, з іх 15 гадзін – на кантрольныя і навучальныя пісьмовыя работы; 1 гадзіна рэзервовая)

Агульныя звесткі аб мове
(1 гадзіна)

Мова і маўленне. Веданне мовы і валоданне мовай.

Віды дзейнасці: чытанне тэкстаў, выяўленне адрозненняў паміж мовай і маўленнем; вусныя паведамленні; спісванне сказаў, тэкстаў; запіс і тлумачэнне выказванняў пра мову; складанне словазлучэнняў са словамі мова, маўленне; пераклад тэкстаў з рускай мовы на беларускую, знаходжанне і выпраўленне памылак у чужым і ўласным вусным і пісьмовым маўленні.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

адрозненне паняццяў «мова» і «маўленне»; віды маўленчай дзейнасці (чытанне, слуханне, гаварэнне, пісьмо); формы маўленчай камунікацыі (вуснае і пісьмовае, дыялагічнае і маналагічнае маўленне); значэнне валодання мовай для паспяховай сацыялізацыі і самарэалізацыі.

Умець:

адэкватна ўспрымаць вуснае і пісьмовае маўленне; аналізаваць прачытаныя і праслуханыя тэксты, ствараць на іх аснове ўласныя вусныя і пісьмовыя выказванні.

Валодаць:

асноўнымі нормамі сучаснай беларускай мовы ва ўласным вусным і пісьмовым маўленні.

Стылістыка (2 гадзіны)

Функцыянальныя стылі маўлення. Стылеўтваральныя моўныя сродкі.

Віды дзейнасці: паведамленне пра функцыянальныя стылі маўлення на аснове схемы; вызначэнне стыляў па іх прыметах; чытанне тэкстаў, вызначэнне іх стылю, тыпу, жанру, вызначэнне рыс стыляў; паведамленне на аснове тэксту аб стылеўтваральных магчымасцях моўных адзінак у тэкстах навуковага стылю; устанаўленне адпаведнасці паміж стылямі і прыметамі стыляў; вызначэнне стыляў, у якіх ужываюцца пэўныя словы і выразы; падрыхтоўка тэкстаў паведамленняў рознай жанрава-стылістычнай прыналежнасці.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

сферу выкарыстання, задачы, асноўныя стылявыя рысы, характэрныя моўныя сродкі гутарковага, мастацкага, навуковага, публіцыстычнага і афіцыйнага стыляў.

Умець:

распазнаваць тэксты розных стыляў маўлення; абгрунтоўваць прыналежнасць тэкстаў да пэўнага стылю, выяўляць асаблівасці ўжывання моўных сродкаў у тэкстах розных стыляў і жанраў; удасканальваць тэксты рознай стылістычнай прыналежнасці з мэтай захавання стылявога адзінства; ствараць самастойныя тэксты рознай жанрава-стылістычнай прыналежнасці; захоўваць нормы маўленчых паводзін у дыялагічным маўленні.

Валодаць:

асноўнымі нормаў сучаснай беларускай мовы пры стварэнні тэкстаў рознай жанрава-стылістычнай прыналежнасці.

Сінтаксічныя і пунктуацыйныя нормы (45 гадзін, з іх 15 гадзін – на кантрольныя і навучальныя пісьмовыя работы)

Нормы дапасавання і кіравання ў беларускай мове. Правілы сувязі выказніка і дзейніка, выражанага спалучэннем слоў.

Правілы пабудовы сказаў з аднароднымі і адасобленымі членамі, звароткамі, пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі, параўнальнымі зваротамі; знакі прыпынку. Правілы ўжывання дзеепрыслоўных і дзеепрыметніковых зваротаў.

Правілы пабудовы складаных сказаў (складаназлучаных, складаназалежных, бяззлучнікавых складаных сказаў, складаных сказаў з рознымі відамі сувязі частак); знакі прыпынку.

Знакі прыпынку ў канструкцыях з чужой мовай.

Ужыванне складаных сінтаксічных канструкцый у тэкстах розных тыпаў, стыляў і жанраў.

Навучальная тэставая работа.

Навучальнае сачыненне-разважанне пра ролю кнігі ў жыцці чалавека.

Навучальнае сачыненне-апісанне (прадмета, памяшкання, чалавека, мясцовасці ці з'яў прыроды).

Навучальнае сачыненне-апавяданне пра наведванне цікавых мясцін.

Кантрольны дыктант.

Кантрольны падрабязны пераказ тэксту.

Кантрольная тэставая работа.

Кантрольнае сачыненне-разважанне на грамадзянска-патрыятычную тэму.

Кантрольнае сачыненне-апісанне пра любімую пару года.

Віды дзейнасці: падрыхтоўка паведамлення на аснове тэарэтычнага матэрыялу і табліцы на тэму «Асаблівасці кіравання і дапасавання ў беларускай мове (у параўнанні з рускай)»; запіс спецыфічных беларускамоўных канструкцый да прапанаваных рускамоўных; запіс словазлучэнняў з выпраўленнем памылак у дапасаванні і кіраванні, тлумачэнне прычыны парушэння сінтаксічных норм; чытанне тэкстаў, выпісванне словазлучэнняў, што ілюструюць спецыфіку дапасавання і кіравання ў беларускай мове; паведамленне пра сутнасць дапасавання, кіравання і прымыкання, вызначэнне віду падпарадкавальнай сувязі ў словазлучэннях; чытанне тэкстаў, вызначэнне словазлучэнняў, што выяўляюць асаблівасці кіравання ў беларускай мове; пабудова схем словазлучэнняў; паведамленне пра сувязь выказніка і дзейніка на аснове

тэарэтычнага матэрыялу і табліцы; спісванне сказаў з выбарам адпаведных форм выказнікаў, тлумачэнне правіл сувязі выказніка і дзейніка; чытанне тэкстаў, запіс сказаў з выпраўленнем памылак, выкліканых парушэннем правіл сувязі выказніка і дзейніка, тлумачэнне прычын парушэння сінтаксічных норм; падрыхтоўка на аснове тэзісаў вуснага выказвання на тэму «Асаблівасці пабудовы сказаў з аднароднымі членамі»; фармулёўка на аснове табліцы правіл утварэння дзеепрыслоўяў, падбор і запіс прыкладаў; фармулёўка на аснове тэксту правіл ужывання дзеепрыслоўных словазлучэнняў; чытанне тэкстаў, вызначэнне ў іх сказаў з аднароднымі членамі, адасобленымі членамі, звароткамі, пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі, параўнальнымі зваротамі; складаназлучаных, складаназалежных, бяззлучнікавых складаных сказаў, складаных сказаў з рознымі відамі сувязі частак; канструкцый з чужой мовай; вызначэнне сэнсавых адносін паміж часткамі складаных сказаў; чытанне няправільна пабудаваных простых і складаных сказаў; вызначэнне сінтаксічных памылак, запіс адрэдагаваных сказаў; паведамленне на аснове схем і тэарэтычнага матэрыялу пра пастаноўку знакаў прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі, адасобленымі членамі, звароткамі, пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі, параўнальнымі зваротамі; складаназлучаных, складаназалежных, бяззлучнікавых складаных сказах, складаных сказах з рознымі відамі сувязі частак; канструкцыях з чужой мовай; тлумачэнне пастаноўкі знакаў прыпынку ў простых і складаных сказах; пабудова схем сказаў; складанне і запіс сказаў па схемах; перабудова простых сказаў у складаныя, складаных у простыя, спісванне сказаў, тэкстаў (запіс пад дыктоўку сказаў, тэкстаў) з расстаноўкай знакаў прыпынку і іх тлумачэннем; каменціраванне пунктуацыйнага афармлення самастойна ўтвораных сказаў з аднароднымі членамі, адасобленымі членамі, звароткамі, пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі, параўнальнымі зваротамі; складаназлучаных, складаназалежных, бяззлучнікавых складаных сказаў, складаных сказаў з рознымі відамі сувязі частак; канструкцый з чужой мовай; знаходжанне сінтаксічных і пунктуацыйных памылак у чужым і ўласным маўленні, запіс выпраўленых сказаў; праверка правільнасці ўтвораных сінтаксічных канструкцый і пунктуацыйнага афармлення сказаў з дапамогай даведнікаў па сінтаксісе і пунктуацыі беларускай мовы; стварэнне ўласных тэкстаў розных тыпаў, стыляў і жанраў (паведамленняў, пераказаў, сачыненняў); выкананне тэставых работ.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

сінтаксічныя і пунктуацыйныя нормы сучаснай беларускай мовы.

Умець:

распазнаваць вывучаныя сінтаксічныя адзінкі, аналізаваць і характарызаваць іх; правільна ўтвараць розныя па структуры сінтаксічныя адзінкі, выкарыстоўваць іх у вусным і пісьмовым маўленні; знаходзіць у сказах сэнсавыя адрэзкі, якія патрабуюць выдзялення знакамі прыпынку; знаходзіць і выпраўляць сінтаксічныя і пунктуацыйныя памылкі ў чужым і ўласным маўленні; правільна пунктуацыйна афармляць сказы з аднароднымі і адасобленымі членамі, звароткамі, пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі, параўнальнымі зваротамі; складаныя сказы розных тыпаў, канструкцыі з чужой мовай; карыстацца даведнікамі па сінтаксісе і пунктуацыі беларускай мовы; рабіць падрабязны пераказ тэксту; ствараць тэксты-апісанні, тэксты-апавяданні, тэксты-разважанні; выконваць тэставыя работы.

Валодаць:

сінтаксічнымі і пунктуацыйнымі нормаў сучаснай беларускай мовы пры стварэнні ўласных тэкстаў розных тыпаў, стыляў і жанраў.

Падагульненне і сістэматызацыя вывучанага (2 гадзіны)

Маўленчыя зносіны і маўленчы этыкет. Нормы сучаснай беларускай літаратурнай мовы; памылкі, выкліканыя іх парушэннем.

Віды дзейнасці: чытанне вершаў з захаваннем арфаэпічных норм; чытанне і запіс сказаў (тэкстаў) у адпаведнасці з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі нормаў; утварэнне і запіс словазлучэнняў у адпаведнасці з сінтаксічнымі нормаў; чытанне сказаў з памылкамі, тлумачэнне прычын памылак, запіс выпраўленых варыянтаў; запіс сказаў з расстаноўкай знакаў прыпынку, устаўленнем прапушчаных літар; тлумачэнне напісання слоў, пастаноўкі знакаў прыпынку ў сказах; чытанне тэкстаў, вызначэнне іх стылю, тыпу; выпісванне сказаў рознай будовы, вызначэнне іх ролі ў тэкстах; падрыхтоўка паведамленняў на лінгвістычную тэму; фармуляванне і выкананне заданняў, скіраваных на паўтарэнне лексікі, складу слова, словаўтварэння і марфалогіі.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць:

нормы сучаснай беларускай літаратурнай мовы; нормы маўленчых паводзін.

Умець:

аналізаваць прачытаныя і праслуханыя тэксты; выпраўляць памылкі ў чужым і ўласным маўленні; запісваць сказы, тэксты ў адпаведнасці з

моўнымі нормаўмі; ужываць моўныя сродкі з улікам культуры маўлення; захоўваць нормы маўленчых паводзін; ствараць уласныя вусныя і пісьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў і жанраў.

Валодаць:

нормаўмі сучаснай беларускай літаратурнай мовы пры стварэнні ўласных вусных і пісьмовых выказванняў; нормаўмі маўленчага этыкету.